

Boltívek teherbírása

Beke Györggyel ülök szemtől szembe, azzal a Beke Györggyel, aki Erdély mai krónikása. Sok más könyve mellett — elbeszélések, regények, tájrajzok, történeti visszaemlékezések — legnevezetesebb írói vonulata barangolásainak könyvei.

Első könyve Szilágysági hepehupa címmel jelent meg 1975-ben. Azután Nyomjelző rokonság, amelyben nagyapja fogta őt kézen. Majd a Búvópatakok következtet, barangolás Beszterce-Naszód megyében, a szórványvidéken. A Boltívek teherbírása a szatmári részekben, Nagybányán és környékén járt, majd itt egymásra találnak az emberek, ez az ötödik kötet, Bihar megyei barangolások.

A barangolások szót ő írta alcímül. Az első kötet — mint mondtam — 1975-ben jelent meg, az utolsó 1984-ben. És itt megszűnt a nehéz körülmények miatt, nem lehetett már folytatni a földrajzi barangolásait.

Az első kérdésem Beke Györggyhöz: hol is van Uzon? Hiszen ott született . .

— Uzont nem találod meg ebben az öt kötetben, azt majd egy későbbi könyvben szeretném megírni. Uzon a Székelyföld legdélibb csücskében van, a Feketeügy partján. Tőlünk még egy falu van délebbre, a régi Szászföld irányában: Kököcs, ahol 1849. június végén azt a tragikus csatát vívták a háromszéki székelyek az orosz túlerővel. Mikor Gábor Áron is elesett . . . Hát, ez az én falum, egy olyan 2000-2500 lélekszámú székely község, a maga zimankós múltjával és sokszor felbolydult történelmével. Éppen azért, mert az országút mentén van. A bereck—brassói országút mentén, vagy a sepsiszentgyörgy—brassói vasút mentén. Mind a kettő érinti.

— Mi adta az indokot ahhoz, hogy szinte egy mai, új felfedezőként a régi székelyföldi Orbán Balázs nyomdokán elinduljon kilométerről kilométerre, faluról falura, vidékről vidékre?

— Valóban Orbán Balázs adta az ötletet hozzá. Mégpedig az az Orbán Balázs, akiről első alkalommal 17 éves koromban írtam. Aki egyedülálló teljesítményt nyújtott a Székelyföld leírása hat kötetében. Egyetlen műfajba fogta össze a tájrajzot — mert lényegében riporter volt Orbán Balázs —, a történelmet, földrajzot, geológiát. Mindent, amit népszerű szempontról el lehet egy tájról mondani. Ő tudatosan a székelységet kívánta fölbúvárolni. Történelem-szemléletében sok a romantika, de ugyanakkor rendkívül sok a realitás, a szabadságharcos szenvedély. Ne feledjük el, hogy az az ember volt, akiről azt mondta Victor Hugo Franciaországban, amikor Orbán Balázs fiatalon ott lényegében száműzetésben volt: száz ilyen Orbán Balázssal meg tudná dönteni III. Napóleon birodalmát . . . Továbbmenve, mi adta az indokot, mi adta a serkentést? Kétségtelen: Orbán Balázs. Én székely vagyok, akárcsak ő. Mégsem a Székelyfölddel kezdtem. Megmondom, miért nem. Úgy gondoltam el, hogy az egész romániai magyarság beletartozik, az egész erdélyi magyarság, de azért mondtam romániai, mert beleértendő ugyebár a Partium is, Várad környéke, sőt, a Bánság is a mai Erdély fogalmába. Tehát az egész romániai magyarság sorsképletét szerettem volna rögzíteni, illetve megpróbálom továbbra is rögzíteni. Csak zárójelben teszem hozzá, hogy közben két nagy magyar diaszpóra életét is igyekeztem bemutatni, a bukaresti magyarság történetét Fölöttük a

havasok című családi regényemben, és két évvel ezelőtt az Európánál megjelent *Csángó passió*ban a moldvai csángókat. Tehát az egész Erdélynek indultam neki. Azért kezdtem a Szilágysággal, mert nekem gyermekkorom óta nagy titkom, nagy szenvedélyem Ady. Megfejtethetlen talány is, és ugyanakkor rendkívül nyitott költő is. Azért mentem először Szilágy megyébe.

— *Említetted a családi rokonságot, a Bukarestbe kiszármazott székelyeket. Százezer magyar élt Bukarestben. Feleséged szüleinek a történetét irtad le. De térjünk vissza Szilágy megyére. Mikor is kezdted a szilágysági barangolást?*

— Ez a sorozat történetéhez tartozik, hogy én 1974-ben *A Hét* című, Bukarestben megjelenő kulturális-művelődési és társadalompolitikai hetilapnak a főmunkatársa lettem. Huszár Sándor főszerkesztővel nagyon jól egyeztünk, olyan értelemben is, hogy szabad kezet adott; oda menjek, ahová akarok, azt írjak, amit akarok... Persze, én elég szorgalmas ember vagyok, úgyhogy elég sokat írtam. Viszont lehetővé vált, hogy egy-egy vidéket, egy megyét — a mostani megyebeosztás szerint —, a megyéket sorra vegyem, és *A Hét* munkatársaként bejárjam a legfontosabb helyeket, útvonalakat, beszélgessek emberekkel. Miért tartom ezt fontosnak? Azért, mert egy ilyen vállalkozást a korabeli Romániában csak egy lap védnöksége alatt lehetett volna megvalósítani. Nemcsak anyagi szempontból. Egyszerűen Romániában nem lehet bemenni egy községi tanácshoz, hogyha nincsen ehhez megbízóleveled a laptól.

— *Ez a korabeli Románia a Ceaușescu-korszakot jelentette — most már múlt időben mondhatjuk.*

— Sok mindenben múlt időben mondhatjuk, de nem mind. Hiszen nem is lehet mást várni. Ebben az apparátusban, amelyik teljesen átmentődött, bele-sujkolták negyven éven át azt a román nacionalizmust, azt az elzárkózást Európától, amelyet egy községi titkár, egy gyárigazgató vagy egy vámos soha nem fog a maga eszétől levetkőzni, és a mai rendszer egyáltalán nem próbálja az agyakban ezeket a ködöket eloszlatni.

— *Bízunk benne, hogy jön majd holnap vagy holnapután egy új „állami ész”, amelyik megforgatja a kismembereket is...*

— Ezt rendkívül remélném, éppen a nemzetiségünk, a magyarság szempontjából. Én ugye, most jelenleg Budapesten élek, de semmiféleképpen nem szakítottam meg a kapcsolataimat a szülőföldemmel. Állandóan járok haza. Uzonban még van egy házrészem is, *polgár* vagyok a faluban. De térjünk vissza a múltra. Ezek az írások mind akkor születtek, és magukon is viselik annak a kornak a jegyeit. Milyen értelemben? Hogy vegyek egy példát a következő, második kötetemből, a *Nyomjelző rokonságból*. Ez Fehér megye, székvárosa Gyulafehérvár. Fehérvár az erdélyi történelemnek egyik csúcspontja, gócpontja. Természetesen nem lehet úgy írni Fehér megyéről, hogy ne emlegessük a fehérvári kollégiumot. Hiszen az enyedi kollégium őse ott alakult. Ne emlegessük a gyulafehérvári római katolikus gimnáziumot. Ne emlegessük az önálló fejedelemség 150 esztendejét. Igen ám, de a román történelmi szemlélet szerint Gyulafehérvár egyetlen szempontból érdekes a román történelemben, hogy egy esztendőn át ott uralkodott Mihály vitéz... Rudolf megbízásából, és pénzével meghódította Erdélyt, és berendezkedett az erdélyi fejedelemségben. Azt már kevesen tudják róla, hogy a kancellária nyelve magyar volt. Mert János Zsigmond bevezette, hogy a kancelláriai iratokat magyarul írták. Mihály vitéz magyarul levelezett az erdélyi városokkal. Az, hogy *Mihály vitéz*, a vitéz jelzőt nem a románok, hanem a székelyek adták neki. Mert valóban vitéz volt. Visszatérve: ha én csak erre összpontosítok, akkor az erdélyi

magyarság érzelmeit sértem meg, és a magam igazságérzetét. Fehérvárról nem lehetett azt megírni, ami Fehérvár nekünk... Hanem Fehérvárról csak egy pótlékot közöltem. Egy interjút a város tanácselnökével: hogyan fejlődik a fehérvári ipar. S azt, amit Gyulafehérvárról kellett volna elmondani, azt elszórtam más fejezetekre. A Márton Áron-portrémát, a gyulafehérvári történelmet, az erdélyi fejedelemség emlékeit másutt mondtam el. Ez nem rendszertelenség, nem szertelenség részemről, hanem a témáknak, a mondanivalónak a bujtatása.

— *A módszeréről szerettem volna valamelyest bővebben tudomást szerezni, de már benne is vagyunk a módszeredben... Úgy írtál, mintha mindenről írhattál volna, és úgy kellett írnod, hogy keveset írhattál arról, ami a lényeges.*

— Igen. Valószínű, ez alakíthatta ki azt a módszert is, amelyet tettenérhettél, hogy itt a műfajok keverednek. Tudniillik, a tájleírást, történelmi emlékeztést, akár a statisztikát, az interjút keverem. Azért írtam, hogy *barangolások*. Egyébként az irodalomkritika — nagy öröömre — ezt elismeréssel fogadta. Például a Fehér megyei barangoló könyvem, a *Nyomjelző rokonságban* „föltámasztom” az anyai nagyapámat, a volt enyedi diákot, s vele járom be Fehér megyét. Görömbei András ezt a regény és a riport ötvözetének nevezte egyik irodalomtörténeti dolgozatában. Örvendek, hogy itt nem kifogásolták ezt a műfaji keveredést. Ma már tiszta műfaj, azt hiszem, nincs is... Tudatosan keverem a műfajokat, mert ez a műfaji keveredés lehetővé teszi számomra, hogy egy más struktúrát alakítsak ki a hagyományos riporttal szemben, és ez a más struktúra hordozza szerintem az igazi mondanivalóimat, amit az erdélyi magyarság mindig megértett. Elsősorban az volt a feladatom, hogy pótoljam — hogy úgy mondjam — a 45 esztendeje, vagy akár 70 esztendeje kieső történelmi oktatást. Rendkívül furcsa, amit most mondok, de a romániai magyar fiatalok nemzedékei soha iskolában nem tanulták a magyar történelmet. Illetve, a világtörténelem keretében egy olyan summázatát a magyar történelemnek, amelynél még a Portugália történelme is lényegében hosszabb volt, hiszen latin ország. Tudniillik, a román történelemkönyvnek a szó szerinti fordítását tanulták. Vagy esetleg, az utóbbi időben, csak románul tanulták...

— *Ahogy például a magyar diákok Skócia történetét tanulják...*

— Pontosan. Csak az a helyzet ugyebár, hogy Skóciában a skótok másképp tanulják a saját történelmüket. Tehát egy történelemtudatot kellett adni. Egyébként meg kell neked mondanom, hogy korszerűség nevében is kell ezt a történelemtudatot az erdélyi magyarság számára hozzáférhetővé tenni. Mert kétségtelen, hogy népi tudatban lerakódva él egy történelmi ismeretanyag. De az nem mindig megbízható. Tele van legendákkal. Tele van akár torzításokkal is. Nyílt szembenézés önmagunkkal, megkövetel egy történelmi realitást. Ezt a történelmi realitást az erdélyi magyarság nem kaphatta meg a hivatalos történelemkönyvekben. Amelyek egyenesen ellene íródtak. Azt ő nagyon jól érezte, viszont támpontok nélkül maradt. Azért igyekeztem elfogadhatóan, korszerűen, és mindig a legmaibb történelemtudományi felfedezések és megállapítások tükrében, és ahhoz igazodva bemutatni az eseményeket. Például a *Boltívek teherbírásában* a Károlyi Sándor-féle békekötést is említem. De nem azon a hangon beszélek róla, ahogy általában a költészet hosszú ideig elutasította és árulónak nevezte. Mivel a mai magyar történetírás is megpróbálja kihámozni nemzeti fontosságát ennek a békekötésnek. Mert az volt a szatmári béke! Te-

hát én is ezt az utat követem, anélkül, hogy Rákóczi iránti szerelmemet egy pillanattal csorbítanám. Vagy háttérbe szorulna, hogy én nyilvánvalóan Rákóczi Ferencnek vagyok a híve. És Mikes Kelemennek, meg a kuruc szabadságharcnak, amelynek az uzoni székelyek is hívei voltak. Annyira hívei voltak, hogy a labancok földülták a falunkat, a falunak el kellett menekülni a Kárpátok túlsó oldalára néhány évre.

— Ez az öt kötet valóságfeltáró irodalom. Meghitt dolog volt számomra: ha egy villanásra is, szerepelhettem a Búvópatakokban. Egyszer úgy esett, Désre együtt mentünk el, egyik erdélyi utazásom során Incze Jánoshoz, a festőhöz, és ott szerepeltem. Emlékszem rá, milyen érdekes összevetés: ahogyan én láttam Dést, ahogyan én láttam Incze Jánost. A festő műtermét, házáat, a dési utcákat, azokat az érdekes, az ő kubista módján megfestett képekből az igazi falut, az igazi városkát. Egy író-olvasó találkozón vettél ott részt, amelyen az akkori református segédlelkész, bizonyos Tőkés László is jelen volt. Ott ismertem meg az égő szemű, magas, fekete embert, aki nagyon lelkesen vett részt az író-olvasó találkozón. Utána a kis meghitt szalonházán, borozáson. Akkor jegyeztem meg magamnak ezt az embert. Mikor volt ez? A '70-es évek közepén? És alig másfél évtized múlva előjött a kép, nem Désről most már, hanem Temesvárról, az erdélyi, romániai történelemből. Emlékszel erre az esetre nyilván te is.

— Hogyne emlékeznék! Erre is emlékszem. A megjegyzésed is — először —, hogy falu, az is helytáll, ugyanis Incze János képei valóban nemcsak Dést ábrázolják, hanem Magyardécsét, felesége faluját, és egyáltalán azt a Mezőség-széli világot. Ahol a bivaly uralkodik, a szalmakalap meg a szórvány-magyarság életérzése... Tőkés Lászlót én szintén Désen ismertem meg. Attó kezdve tiszteltem, becsültem, amit csinált. Tudtam közvetlenül, hogy mit. Ő lényegében semmi különösebb államellenes tevékenységet nem fejtett ki, csak azt, amit egy református papnak tennie kell... Összefogta gyülekezetét. Ősz szefogta a fiatalságot, és a maga hite — kálvinista hite és magyar hite — szerrint nevelte őket. Ezt kellett volna tennie minden magyar református papnak. Ő ezzel emelkedett ki. Legtermészetesebb módon folytatta a régi erdélyi református kálvinista prédikátorok akár hősi áldozatot vállaló tevékenységét. Nem csodálkoztam, hogy Temesváron ő lett a szikrája a népmozgalomnak. Olyan egyéniség volt, aki viharokat vonzott magához, hisz maga is viharokat támasztott. Én rendkívül büszke vagyok: egyik legutóbbi kötetét úgy dedikálta nekem, hogy ő, mivel fiatalabb, sok mindenben nevelődött pontosan az én társbemutató könyveimen... Nyilvánvalóan ez csak egy udvarias gesztus volt tőle... Tőkés roppant érdekes és izgalmas regényhős. Egyébként el kell rómondanom, hogy nemcsak ő, hanem édesapja is, Tőkés István. Aki az erdélyi református egyháznak szabadságharcos mozgalmát vezette a pártállam ellen: s a pártállam által odatett szerencsétlen egyházi előjáróság ellen. Nagypap pedig az én szülőföldemen volt református esperes, Málnáson. Tudni kell róla, hogy 1938 körül ő hozta létre Székelyföldön az első népfőiskolát, amely 1944-ig működött.

— Most egy másik megközelítést vegyünk az öt kötethez, az öt barango kötethez. Három forrása, három gyökere az erdélyi magyarságnak: a templom az iskola és a sajtó. Már mint a magyar írás, amelyik a napilapokon és a könyveken át terjedt, amennyire terjedt... Vajon ez a hármas gyökérzet hogyan mutatkozott meg barangoló könyveidben, az általa láttatásban?

— Nem volt nehéz felismerni, hogy az erdélyi magyarság nemzeti me

maradásának kulcsa a szellemi élet, a szellemi életnek a műhelye pedig az iskola. Minden egyes könyvemben tényleges arányainál is többet foglalkoztam az iskolakérdéssel. Már a szilágysági könyvemben is, de különösen az Enyedről szóló, a *Nyomjelző rokonságban*. Újabb és újabb fejezetekben tértem vissza a magyar oktatás helyzetére, a magyar oktatás fontosságának tudatosítására. Bármennyire furcsának tűnik, de magyar embereket is meg kellett győzni, a Székelyföldön is, hogy anyanyelvünk művelése nélkül, anyanyelvi iskola nélkül félszeg ember lesz a gyermekéből. Van az a hamis tudat, és sugallja ezt a többség, hogy az állam nyelvén tanulva jobban érvényesül. Ezt pedig minden egyes alkalommal könnyű cáfolni, de meg is kell cáfolni. És egy ilyen könyvben lehetőség nyílt, míg egyszerű újságcikkben nem, mert ott nem engedték meg. Tudniillik, ez olyan dialógus volt, hogy csak az állam beszélhetett ebben a dialógusban — a mi kisebbségi életünkben. Egy hosszabb riportkönyvben már elmondhattam, hogy az enyedi kollégium diákjaiból mi lett. Bizonyítottam. Elmondták, hogy az anyanyelvi oktatás megkönnyítette még a román nyelv megtanulását is, és nyilvánvalóan egyetemi érvényesülésüket. Tehát egy ilyen 400-500 oldalas könyvben olyasmit is el lehetett mondani, amit a napi publicisztikában, napi riportokban, sajtóban nem lehetett. Ezért tartottam fontosnak, hogy akár a gazdasági szféra rovására — noha azt is, a gazdasági helyzetet is igyekszem bemutatni — a kultúrát, az anyanyelvi kultúrát állítsam előtérbe. Megjegyzésem, hogy nemcsak a magyar kultúrát — de természetesen a magyar kultúrát elsősorban. Amikor 1985-ben kitört a vihar könyveim körül, és egyik referátum, egyik ilyen vád azt állította, hogy én túl magyarcentrikus vagyok, akkor a megfelelő minisztériumi urakkal való vitámban bebizonyítottam, hogy én többet foglalkozom Beszterce-Naszód megye román hagyományaival, Rebreaúval, Cosbuc-kal, a többiekkel, mint a 45 év óta minden románul írt könyv Beszterce megyéről a magyarokkal. Én egy könyvben többet írok a románokról is, mint ők 30-40 könyvben írtak ugyanannak a tájnak a magyar kultúrájáról. Pedig az sem volt utolsó. Annak a tájnak, annak a vidéknek a magyar történelme.

— *Hogy megerősítem mindazt, amit mondtál, találkoztam én nem egy olyan magyar tanárral és falusi tanítóval, akinek, amikor a neved mondtam, fölcsillant a szeme. És vagy arról beszélt, hogy találkozott veled, vagy, mint Nagybányán egy magyar tanárnő, beszélt arról, hogy amikor még Fogarason laktak, akkor ott milyen kedveset írtál róla és a férjétől, aki valamiféle mérnökember volt.*

— Az az igazság, hogy tele van Erdély magyar barátaimmal, ilyen riportúton szerzett barátokkal. Ez az egyetlen fájdalom, hogy most nem lehetek állandóan közöttük. De lélekben annál inkább közöttük vagyok. Talán nemcsak ezekben a riportkönyvekben, de egyszer ezt az egész erdélyi sorsot szintetizáló regényben is találkozni fognak majd önmagukkal...

— A Szilágysági hepehupa... *A kedves táj, a Szilágyság... Miért éppen kedves? Erről már szóltál ugyan, de hosszabbítsd meg a mondanivalódat...*

— Adyt akartam jobban megérteni. S meg is értettem. Adyt jobbára csak Párizson keresztül próbálják megközelíteni. Párizs nélkül Ady nem lett volna az, aki. Tehát a magyar szabadelvűségnek ez a nagyformátumú költője. De Szilágyság nélkül sem! Végigjárva azokat a helyeket, összevetve azzal, amit arról Ady írt, vagy ahogyan például a tanáraihoz, egy Kincs Elekhez viszonyult, teljesen bebizonyítható, hogy a párizsi oltás csak egy szilágysági tőn foganhatott meg. Legalább olyan fontos Ady költészetében a szilágysági indí-

tás, az ottani magyar világ és a vegyes élet is, a testvériség is, mint a távlatot adó Párizs.

— *Zilah, a zilahi kollégium, a Wesselényi-szobor és a zsigódi börtön maga...*

— A székelyföldi ember számára titokzatos világ még ma is a Szilágyság, amelyet a Meszes hágója választ el tőle. Szilágyság az Alföld felé nyitott, Nagykároly felé, a Tiszántúl felé. Tehát egy székely számára minden izgalmas felfedezés volt, amit a Szilágyságban tapasztaltam.

— *A második kötet a Nyomjelző rokonság, amelyről már úgy szóltunk, hogy nagyapád fogott kézen, és vezetett végig a történelmen.*

— Mikor II. Rákóczi György felelőtlen lengyelországi kalandja után a porta büntetésből beküldte a tatárokat, a Maros-völgyét teljes mértékben kiirtották. Mivel a völgyi falvakban, a Maros-völgyében magyarok éltek mind, a magyarokat irtották ki. Nem azért, mert a magyarokat keresték, de azok laktak ott. Hegyekbe nem mentek föl embereket irtani. A hajdani virágzó Maros-völgye, Fehérvár, Enyed teljesen elpusztult. Ne felejtse el, hogy Fehérvár környékén nemcsak magyar telephelyek voltak nagy számmal, de németek is. Hatalmas német góc volt például Alvincen. Ott népek sokasága élt, és mind egyiket kipusztították. Azután mérhetetlen pusztítást okozott Enyed környékén az 1849. január 8-i Avram Iancu-betörés. Enyeden egyetlen ember maradt életben, egy magyar ember. Engem ez a tragikus történelem vonzott oda, és az, hogy ebben a dél-erdélyi megyében milyen a mai magyar élet, 70 év megszakítatlan kisebbségi állapotai után. És fölvilványozott, amit Enyeden tapasztaltam. Az Enyed környéki magyar falvakban, Csombordon, Lapádon, és eldugottabb kicsi falvakban, ahol a magyarságtudat, ha konzervatív vonásokkal is, de megőrződött. Nagyapám sokat mesélt nekem gyermekkoromban Enyedről, hiszen még vakációra sem tudott hazamenni Oltszemre, az ő falujába, mert nagyon messze volt.

— *Örömmel fedeztem fel ebben a könyvedben Enyed mellett — ahol tavaly nyáron jártam, s ahol szinte újjászületett a magyar nyelvű oktatás az óvónőképzővel, amelyik megindult — Torockót, azután Magyarigent, Bod Péter hazáját. Meg Csombordot, ahol a híres bor terem. Ott egy neves íróval is találkoztam, Csávossy Györggyel, a régi bárófamíliából.*

— A csombordi iskola lehetőséget teremtett, hogy a két háború közötti elfelejtett magyar oktatási hagyományokat fölvilantsa. A két háború között az egyházak, a felekezetek, amelyek döntő szerepet játszottak a magyar megmaradásban, fölismerték, hogy gazdasági iskola nélkül nem tud korszerűen földet művelni az erdélyi magyar ember. Így lemarad a versenyben. Elsősorban a szászokkal versenyeztünk. Ezért a katolikus egyház létrehozott két gazdasági iskolát Radnóton és Kézdivásárhelyen, a református egyház Csombordon, az unitárius egyház pedig Székelykeresztúron. Ennek a maradéka a csombordi téli gazdasági iskola, amely az enyedi kollégium fiókiintézete volt bizonyos fokig. Színvonalas és magas gazdasági kultúrát adott a növendékeinek. Az én falumban aki csombordi iskolát végzett, annak neve volt, annak hagyománya volt.

— *Egészítsük ki az imént hallottakat. Csávossy György foglalkozása szerint Csombordon kiváló borász volt. Nyugdíjazásáig ott élt, most már beköltözött Enyedre. Kiváló író is egy személyben...*

— *Ő önmagában intézmény volt. Azon kívül talán Románia legjobb borászati szakértője. Könyvét románra is — úgy tudom — lefordították. Kiváló költő és remek ember.*

— *Azután a harmadik könyv. Szórványvidéken, Búvópatakok címmel Beszterce-Naszód megyéről. A negyedik Beke-könyv viszont, a Boltívek teherbírása szimbolikus képet sejtet...*

— Kővárról, egy lápos menti régi erősségtől indultam el, és eljutottam a nagymajtényi síkig. Kővár, az Rákóczi-vár volt, hosszú ideig tartották benne magukat a kurucok. Nagymajtényban tudjuk, mi történt: 1711-ben letörött a zászló... Tragikus íve ez az ottani történelemnek! De én megkerestem a kultúra megtartó ívét, hiszen ott van nem messze Kővártól Misztótfalu, ahol a korszak egyik legnagyobb európai nyomdása született, ki hollandiai mesterként vált híressé. A grúzoknak metszett betűket és a pápai udvarnak, kálvinista léte. Visszatérnék csak arra, hogy a *Boltívek teherbírásában* én a kultúra boltívét tartom a megtartónak. A tragikus történelmi boltívét fönntartja a kultúrának az élő mai boltíve, az őrzí meg, az őriz meg ott minket... Ez a könyv Romániában 30 ezer példányban fogyott el egy hónap alatt.

— *És milyen viták voltak körülötte! Úgy látszik: a félsz szüli a merészséget...*

— Hát féltünk... Valamennyien féltünk. Vitathatatlan. A félés állapotában, egy adott pillanatban az embernek le kell számolnia mindennel. Rengeteg félelem volt bennem is. Mikor 1983-ban egy regényem miatt, amelyikben a földvári haláltábornok írtam, kitört egy másik botrány, és infarktusba döntött. Az infarktus után én valahogy más ember lettem. Egyszerűen nem féltem tovább. Azt mondtam: meg is halhattam volna. Ami ezután történik velem, az már a ráadás. Most már teljes mértékig félelem nélkül kell élni. Legalábbis ez az elhatározás munkált bennem. Persze akkor már annyira összeszűkültek a lehetőségeink, hogy könyvet már nem adhattam ki... Az utolsó volt a Bihari barangolás.

— *Amely 1984-ben — tehát az infarktus után — mehetett csak ki az olvasók elé.*

— A román irodalom java állt ki mellettem. Egyebek között Mircea Dinescu, az írószövetség mostani elnöke, annak ellenére, hogy várhatóan veszítene kellett az íróársadalomnak a pártállammal szemben. Ez a könyv volt még ilyen próbakő, a román írók és magyar írók megmérkőzése a hatalommal. Amit az irodalomnak törvénytörően el kellett veszítenie.

— *A boltívek teherbíróvá váltak ezzel...*

— Azt hiszem.

— *És a végén, az utolsó kötet, az eddigi utolsó kötet — hiszen a tarisznyában nagyon sok mondanivaló van még — itt egymásra találnak az emberek, a Bihari látkép.*

— Ez már csonka könyv... Ebből legalább öt-hat fejezet maradt ki teljes egészében. A cenzúra vette ki. Sőt: a címet is az változtatta meg. Az eredeti címe az volt, hogy *Értől a Kölesérig*. Az *Ér*, Ady szülőföldje, a Kölesér pedig Szalontán folyik át, Arany János falujában. Amíg az *Ér* még most is tiszta víz, addig a Kölesér elposványosodott mocsár. Azt akartam érzékeltetni, hogy sajnós, itt az élet a diktatúrában elposványosodott. A cenzúra mégsem ezt kifogásolta. Le is írták: túlságosan magyar az *Ér* vidéke, nem lenne jó hatása, hogyha a megcsonkított könyvnek ezt a címet adnák. Akkor találtam ki ezt az Ady-idezetet: *Egymásra találnak az emberek...*

— *Búcsúszom. Egyszer egy értő kritikusa azt írta Beke Györgynek riporteri munkásságáról: „Julianus barát jár közöttünk.” Julianus barát úgy járjon közöttünk, hogy igaz tapasztalatait írhasssa le továbbra is... Ezt kívánom.*

— Én magamnak is ezt kívánom, s az olvasóknak is.